«АЗӘРБАЈЧАН ҚӘНЧЛӘРИ»

29 may 1964

ДӘНИЗДӘН ҚӘЛӘН СӘС

«Сән мәним дүшүнчәләримин һәгиги достu, дүјгуларымын дәјанмаз сирдашы адынсан». (А. А. Бестужев - Марлинскинин «Хәзәрлә видалашаркән...» очеркиндән. 1834).

I.

Сәһилдәјәм. Хәзәрин сәһилиндә. Дәниз далгалыдыр. Һалхыб-енир. Һәр дәфә ләпәләр сәһилә чырпылмаға пычылтыја бәнзәр титрәк, бәзи бир сәс ешидирәм. Бу сәс чох узагдан, санки дәнизин дәринликләрindән кәлир. «Мән чох дәнизләр көрмүшәм, һамысыны да севмишәм, амма сәнә, Хәзәр, сәни һамыдан чох севдим».

Бу сөзләр мәнә танышдыр, бунлары Хәзәрин сәһилиндә долашан о кәнч демишдир. Сән ону мәндән әвәл таныјырсан, Хәзәр. О, отуз једдијашлы, мәғрур, бығлы бир адам иди. Бир аз да гафгазлылара охшајырды. Сачыны сағдан ајырмышды, бир тәрәфи күр иди, һәмишә сәлитә илә дараранды. Һәјат ешги илә долу, ишыглы, мә'налы, бир аз да кәдәрли көзләри чох дәриндә кизләнмишди, дәриндә! Онун үмиди, тәсәллиси, һәмсөһбәти, досту, сирдашы сән идин. Ону, халғыны азад, хошбәхт көрмәк истәдији үчүн сүркүн етмишдиләр. Инди дә бура кәлмишди; сәнин көзәл, гумлу сәһилинә.

Бирдән Хәзәр чошду, күкрәди, синәсиндә далғалар бәјуду, сәһилдә даһа бөјүк зәрбә чырпылды. Мүдрик, ағсаҳлы гоча кими аста-аста дил ачды:

— О, сәһилә һәмишә сәһәр тездән кәләрди. Бир јердә дурмағы чох севәрди. Узун мүддәт хәјала далар, үфүгләрдән тутмуш та сәһилә гәдәр бөјүк бир јердә ачылан нурлу сәһәри сејр едәр, өзү дә јаваш-јаваш дилә кәләрди.

Сон ајрылыг күнү һеч јадымдан чыхмаз. Сәһилдән чәтинликлә ајрылды, хејли кедиб ајаг сахлады, јенә кериј бахды. Мән бир даһа ону көрмәдим...

— О, көзәл, мөһрибан бир инсан иди. Хәзәр, бизим торпаға, Азәрбајчан торпағына бөјүк бир үрәклә гәдәм басмышды. О, ишыг кими кәлмишди, азадлыг, сәадәт идеаллары илә јашајырды. Гәлбиндә бизим торпаға, халғымыза, дилимизә, мәдәниј әтимизә, адәт вә ән'әнәмизә сонсуз бир мәһәббәт вар иди. Бөјүк Ахундовун досту иди, ондан ана дилимизи өјрәнәрди.

О, мәшһур «Шәрг поемасы»ның илк мүтәрҗими иди. Ахундовла бирликдә ишләјиб ону үрәклә тәрҗүмә етмишди.

Бизим Гудсини дә севирди; сәмими, одлу, бөјүк бир мәһәббәтлә... Һәмишә Бакыхановун ады кәлән-дә һөрмәтлә, фәрәһлә данышарды. Ону «дәрин биликли вә мөһрибан адам» адландырырды...

О, бизим Азәрбајчан торпағыны севирди. Хәзәр.

2.

Бирдән мәнә елә кәлди ки, бајағдан бәри Хәзәрлә јох, онунла, Бестужев-Марлински илә данышырам. Гарышымда дәниз јох, онун өзү дајанмышдыр. Јенә әввәлки кими сакит вә мәғрурдур О, азачыг кәдәр ичиндә, тәмиз Азәрбајчан дилиндә дејир:

— Мән бу торпағы бир вахт гарыш-гарыш кәзмишәм. Бир әср, бир гәрнә бундан әввәл...

— Губа шәһәри сизин јадыныздадырмы?

— Бәли, јадымдадыр... О ки, шәһәр дејилди?

— Инди шәһәр олмушдур.

— Онда јазмышдыныз ки, күчәси јохдур.

— Бәли, јазмышдым.

— Инди исә орада јени, көзәл, ишыглы күчәләр салынмышдыр. Бәништ кими бир парк да вар.

О, сусур, хәјала далыр, бәлкә вахтилә Губада кечирдији күнләри хатырлајыр?

— Гутгашендәки ев јадыныза кәлирми?!

— Гочанын евини дејирсиниз?!

— Бәли, ону.

— Һеч јадымдан чыхмаз... Хүсусилә гоча... мәзәли адам иди. Мәни көрән кими гызларыны, арвадларыны анбара долдурмушду...

— Сиздән јаман горхмушду. Әввәл истәјирди ки, отағыны версин...

— Елә ки, мән Азәрбајчан дилиндә данышдым, гоча сорғу-суалсыз отағы мәнә вермәкдән имтина етди... Нә үчүн белә етдијини башә душүб о гәдәр күлмүшәм ки... тәсәввүр един, гоча еһтијат едир ки, арвадлара сизин дилдә бирки сөз дејәрәм...

Мән дә о јери охујанда күлмүшәм. Бу јахында Гутгашенә кетмишдим. Мән дә сизин кими бир гочаја раст кәлдим. Амма бу гоча сизин тәсвир етдијиниз гоча кими дејилди. О вагиәни хатырлајырды, дејирди ки, гонағымыз инди кәләјди. Бүтүн евләрин гапылары онун үзүнә ачыг оларды...

— О, гызларыны кизләтмирди ки?!

— Хејр, хејр...

— Мән о заман Азәрбајчаны да, догма Русијаны да ишыглы, азад вә хошбәхт көрмәји арзуламышдым...

— Билирәм. ...Инди, бах, арзун һәгигәтә чевриллмишдир. Бакыны көрүрсүнүзмү?!

— Көрүрәм. О вахт бу шәһәрә кәлмәк мәнә гисмәт олмады. Лакин онун һаггында чох ешитмишдим. Гәдим, көһнә, мараглы шәһәр... Инди о, танынмаз олуб.

О, күлүмсүнүр, ифтихарла һәр јери еһтиј, сәһил боју узанаб кедән булвара, салхымлы сојуд ағачларына, шәһәрин күчәләринә. Даг үстү парка, кејкәлә бахды. Сәһил күчәси ләдиҳамлы вә чошгун иди. Машынлар, троллејбуслар ара вермирди. О, јаваш-јаваш аддымлады, булвардан отду вә шәһәрин мәркәзинә догру кетди. Адамларын арасына гарышыб, көздән итәнә гәдәр онун архасынча бахдым...

3.

Сүкут чөкдү. Инди сәһилә зәрбә чырпылан ләпәләрин сәси гулагларымда күрүлдәди вә мән хәјалдан ајрылдым.

Саг тәрәфдә, јашыл рәнкли күр сүнүн үстүндә сарыбәниз бир кәнч отурмушду. Дәнизә бахырды. Онун банында папаг јох иди, гызылы сачларыны сәлитә илә дараныбмышды, коҗ көзләри јанырды. Мәнә бир анлыг елә кәлди ки, о, Александрдыр, Бестужев-Марлинскидир... Кечән әсрдән аллајыб, бу јени әсрә кәлиб чыхмышдыр. Бајаг мәнимлә данышан, шәһәрә кедән дә онун өзү иди...

О, ајаға галхыб дәнизә јахынлашды. Бирдән мәнә тәрәф чевриліб, тәмиз Азәрбајчан дилиндә деди:

— Көзәл дәниздир... Мән Хәзәри чох севирәм...

— Адыныз нәдир?!

— Александр, садәчә, Саша... Шамахыда јашајырам, рус дили мүәллимијәм.

— Догруданмы?! Чох көзәл. Јәгин ки, Бестужев-Марлинскинин таныјырсынмы?!

— Әлбәттә. Онун Шамахыда олдугундан да хәбәрим вар. Очеркини охумушам. Көзәлдир. Тәбиәти, дағлары нечә һәрарәт вә мәһәббәтлә тәсвир етмишдир... Онун «Молла Нур» повестиндә Азәрбајчан дилиндә вердији халг ше'рләри нә јахшыдыр! Мән әзбәр дә билирәм:

Күдүл, күдүл, хош кәлди,
Ардынчан јағыш кәлди.
Кәлин, ајаға дурсана,
Чөмчәни долдурсана...

Хејли сөһбәтдән сонра Саша көрүшүб ајрылды. Мән исә дурдугум јердән тәрпәнә билмәдим. Ләпәләр сәһилә чырпылыр, јенә дәниздән о сәс кәлирди; узаг, догма, мөһрибан бир сәс... Јаваш-јаваш сәһилдән узаглашырдым, гарышымда бөјүк, гајнар, ләдиҳамлы бир күчә ачылырды. Мән кетдикчә дәниздән кәлән сәс јенә ешидилир, кәсилмәк билмирди...

Тофиг МАҺМУД.